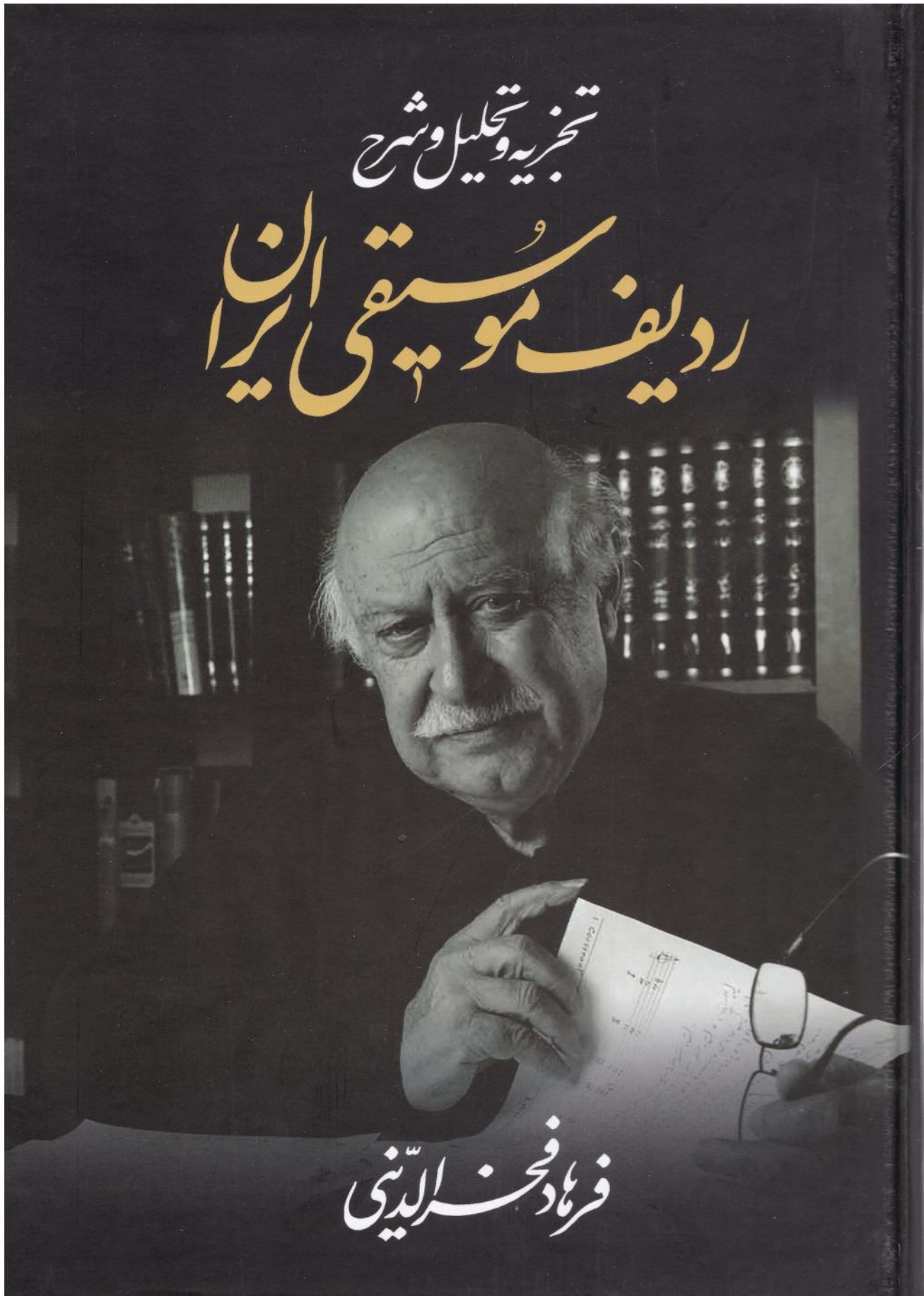

تجزیه و تحلیل و شرح
ردیف موسیقی ایران

فرهاد فخرالدینی

سرشناسه : فخرالدینی، فرهاد، ۱۳۱۶-
عنوان و نام پدیدآور : تجزیه و تحلیل و شرح ردیف موسیقی ایران / نوشته و تحقیق فرهاد فخرالدینی
مشخصات نشر : تهران معین- موزه موسیقی، ۱۳۹۲.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۶۵-۰۹۸-۰
موضوع : موسیقی ایرانی -- دستگاه‌ها -- ردیف -- تاریخ و نقد
رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۲ ۳ ت ۳ / ف ۳۴۴ ML
رده بندی دیویی : ۷۸۹/۱۶۲
شماره کتاب‌شناسی ملی : ۳۲۵۳۵۶۶

انتشارات معین

روبه روی دانشگاه تهران، فخررازی، فاتحی‌داریان، پلاک ۳

تلفن ۶۶۹۷۷۳۷۲ و ۶۶۴۰۵۹۹۲

www.moin-publisher.com

E-mail: info@moin-publisher.com

@MoinPublisher

@MoinPublisher

فرهاد فخرالدینی

تجزیه و تحلیل و شرح ردیف موسیقی ایران

چاپ اول: ۱۳۹۲

چاپ هشتم: ۱۴۰۲

شمارگان: ۵۲۰ نسخه

خطاطی روی جلد: بیژن بیژنی

طرح جلد: ترنم حسن‌پور

عکس: بابک مانی

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: علی‌اکبر قربانی

لیتوگرافی و چاپ: طیف‌نگار

تمامی حقوق این اثر برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

تلفن مرکز فروش: ۶۶۹۶۱۴۹۵ - ۶۶۴۱۴۲۳۰

فهرست مطالب

۱. دانستنی‌های لازم..... ۱۷
- علامات تغییر دهنده در موسیقی ایرانی..... ۱۷
- فواصل موسیقی ایرانی..... ۱۹
- الف- فواصل نیم بزرگ یا میانه..... ۱۹
- ب- فواصل بیش درست و بیش بزرگ..... ۲۰
- ج- فواصل کم درست و کم کوچک..... ۲۰
- د- معکوس فواصل موسیقی ایرانی..... ۲۱
- وزن و ریتم (ایقاع) در موسیقی ایران..... ۲۲
- طرز اجرای تکیه‌ها..... ۲۵
۲. ردیف و تاریخچه آن..... ۳۰
۳. دستگاه و مقام در موسیقی قدیم ایران..... ۳۶
۴. دوازده مقام اصلی..... ۴۶
۵. طبقات هفده گانه موسیقی قدیم..... ۴۹
۶. آوازاَتِ سِتّه (شش آواز)..... ۶۰
۷. شعبات بیست و چهار گانه..... ۶۳
۸. مبدا و مَحَطّ خوانندگی..... ۷۶
۹. موسیقی ایرانی از دوران قاجار به بعد..... ۸۲
۱۰. دایره ملودی در ردیف موسیقی ایران..... ۱۰۰
۱۱. بداهه پردازی..... ۱۰۷

۱۱۸.....	۱۲. دستگاه یا مقام ماهور.....
۱۱۹.....	کرشمه.....
۱۲۲.....	داد.....
۱۲۴.....	مجلس افروز.....
۱۲۵.....	خسروانی.....
۱۲۶.....	دلکش.....
۱۲۷.....	چهار مضراب دلکش.....
۱۲۹.....	خاوران.....
۱۳۱.....	نیشابورک.....
۱۳۳.....	نصیرخانی یا طوسی.....
۱۴۰.....	فیلمی.....
۱۴۲.....	ماهور صغیر.....
۱۴۳.....	حصار ماهور.....
۱۴۴.....	زنگوله.....
۱۴۵.....	نغمه.....
۱۴۵.....	زیرافکند.....
۱۴۶.....	گوشه آوازی حصار.....
۱۴۸.....	نیریز.....
۱۴۹.....	شکسته.....
۱۵۲.....	عراق و نهیب.....
۱۵۵.....	مُحیر.....
۱۵۶.....	آشوراوند.....
۱۵۷.....	گوشه راک.....
۱۶۲.....	مثنوی.....
۱۶۲.....	ساقی نامه، صوفی نامه و کشته.....
۱۶۵.....	خرّبی.....

فهرست ۵

- ۱۶۵..... رنگ شهر آشوب
- ۱۶۶..... شناخت مایه‌ها یا تنالیت‌های مقام ماهور
۱۳. دستگاه یا مقام شور..... ۷۱
- ۱۷۵..... درآمد شور
- ۱۸۱..... سلمک
- ۱۸۲..... گلریز
- ۱۸۳..... گام شور
- ۱۸۶..... مایه‌شناسی شور
- ۱۸۹..... تغییر مایه شور به فاصله چهارم درست بالاتر (شور وسط)
- ۱۹۳..... اوج شور (شور بالا)
- ۱۹۳..... بزرگ
- ۱۹۴..... عزال
- ۱۹۴..... حسینی
- ۱۹۶..... نتیجه‌گیری درباره گام یا ردیف صداهای مقام شور
- ۱۹۹..... رنگ‌های شور
- ۲۰۱..... گوشه‌های دیگر شور
۱۴. متعلقات شور..... ۲۰۳
- آواز ابوعطا..... ۲۰۵
- ۲۰۶..... درآمد و گوشه‌های مهم ابوعطا
- ۲۰۶..... درآمد
- ۲۰۷..... حجاز
- ۲۰۹..... چهار پاره یا چهار باغ
- ۲۱۰..... گبری
- ۲۱۱..... گام ابوعطا

۲	آواز افشاری
۱۵	گوشه‌های مهم افشاری
۲۱۵	جامه‌دران
۲۱۶	عراق
۲۱۸	مثنوی
۲۲۲	گام افشاری
۲۲۵	مایه‌شناسی افشاری
۲۲۷	آواز بیات ترک
۲۲۸	درآمد و گوشه‌های مهم بیات ترک
۲۲۸	درآمد
۲۳۰	شهابی
۲۳۲	مهریانی
۲۳۴	دوگاه
۲۳۶	فیلی
۲۳۶	شکسته
۲۴۰	قرائی
۲۴۱	قطار
۲۴۳	گام بیات ترک
۲۴۶	مایه‌شناسی بیات ترک
۲۴۸	آواز دشتی
۲۵۱	گوشه‌های مهم دشتی
۲۵۲	چویانی
۲۵۳	دشتستانی
۲۵۴	گیلکی
۲۵۴	غم‌انگیز

۲۸۴	بهبهانی
۲۸۴	منصوری
۲۸۶	بختیاری
۲۸۹	دلنواز
۲۹۰	جامه دران
۲۹۱	صوفی نامه (ساقی نامه)
۲۹۵	رنگ‌های همایون
۲۹۵	رنگ فرح
۲۹۶	رنگ شهر آشوب
۲۹۷	گام و ردیف صداهای مقام همایون
۲۹۹	مایه شناسی همایون
۳۰۳	۱۶. بیات اصفهان
۳۰۶	گوشه‌های بیات اصفهان
۳۰۶	جامه دران
۳۰۶	بیات راجع (راجه)
۳۰۸	عشاق (اوج)
۳۱۲	رُهاب
۳۱۳	شاه ختائی
۳۱۴	سوز و گداز
۳۱۵	راز و نیاز
۳۱۶	مثنوی
۳۱۷	رنگ فرح انگیز
۳۱۸	گام و ردیف صداهای بیات اصفهان
۳۲۲	مایه شناسی بیات اصفهان

فهرست ۹

۱۷. دستگاه یا مقام سه گاه..... ۳۲۳
- کرشمه..... ۳۲۶
- پیش زنگوله..... ۳۲۷
- زنگوله..... ۳۲۷
- زنگ شتر..... ۳۲۸
- زابل..... ۳۲۹
- مویه..... ۳۳۰
- حصار..... ۳۳۱
- مخالف..... ۳۳۲
- مغلوب..... ۳۳۳
- مثنوی مخالف..... ۳۳۵
- پهلوی..... ۳۳۶
- رنگ دلگشا..... ۳۳۷
- شناخت مایه‌ها یا تنالیت‌های مقام سه گاه..... ۳۳۸
۱۸. دستگاه یا مقام چهارگاه..... ۳۴۰
- پیش زنگوله..... ۳۴۵
- زنگوله..... ۳۴۶
- زنگ شتر..... ۳۴۷
- زابل..... ۳۴۸
- مویه..... ۳۴۹
- حصار..... ۳۵۰
- مخالف..... ۳۵۱
- مغلوب..... ۳۵۳
- حدی و پهلوی..... ۳۵۴
- رَجَز یا اُرْجوزَه..... ۳۵۶

۳۵۹.....	منصوری.....
۳۶۱.....	مایه‌شناسی چهارگاه.....
۳۶۴.....	۱۹. دستگاه یا مقام نوا.....
۳۷۳.....	گردانیه.....
۳۷۵.....	نغمه.....
۳۷۶.....	بیات راجه یا راجع.....
۳۷۸.....	عشاق.....
۳۸۱.....	عراق.....
۳۸۲.....	مُحیر.....
۳۸۲.....	حزین.....
۳۸۶.....	زنگوله.....
۳۸۷.....	نَهْفَت.....
۳۸۹.....	گوشَت.....
۳۹۰.....	عشیران.....
۳۹۳.....	نیشابورک یا نشابورک.....
۳۹۴.....	مَجْسَلِی.....
۳۹۴.....	خجسته.....
۳۹۵.....	حسینی.....
۳۹۶.....	بوسَلِیک.....
۳۹۸.....	رهاوی.....
۴۰۰.....	آواز مسیحی.....
۴۰۰.....	آواز ناقوس.....
۴۰۳.....	نیریز.....
۴۰۸.....	شناخت مایه‌ها یا تنالیه‌های نوا.....

فهرست ۱۱

۴۱۰.....	۲۰. راست و پنج گاه.....
۴۱۶.....	زنگ شتر.....
۴۱۸.....	پروانه.....
۴۲۰.....	پنج گاه.....
۴۲۲.....	سپهر.....
۴۲۳.....	عُشاق.....
۴۲۴.....	زابل.....
۲۴۸.....	بیات عجم.....
۴۲۹.....	بحر نور.....
۴۲۹.....	قَرَجَه.....
۴۳۱.....	مُبرَقَع.....
۴۳۵.....	طرز.....
۴۳۳.....	ابوالچپ.....
۴۴۰.....	لیلی و مجنون.....
۴۴۱.....	نوروز عرب، نوروز صبا و نوروز خارا.....
۴۴۲.....	نفیر و فرنگ.....
۴۴۴.....	ماوراءالنهر.....
۴۴۶.....	شناخت مایه‌ها و مقام‌های راست پنج گاه.....
۴۴۹.....	تصاویر.....
۴۶۹.....	تمایه.....
۴۷۹.....	فهرست منابع و مآخذ.....

دانستنی‌های لازم

خواننده عزیز قبل از این که به مطالعه این کتاب بپردازد، لازم است یک دوره کامل تئوری موسیقی عمومی را گذرانده باشد. این کتاب برای کسانی مفیدتر خواهد بود که عملاً موسیقی ایرانی را کار کرده و با سازی آن را نواخته باشند. دانستن تئوری موسیقی ایرانی هم ضروری است، معذالک ابتدا اشاره‌ای به علامات تغییر دهنده، فواصل، وزن و ریتم و طرز اجرای تکیه‌ها در موسیقی ایرانی می‌شود.

علامات تغییر دهنده در موسیقی ایرانی

در موسیقی ایرانی علاوه بر علامات تغییر دهنده موسیقی جهانی، از علامات تغییر دهنده دیگری نیز استفاده می‌شود که عبارتند از:

الف- سُری (♯): صدای نت بدون علامت تغییر دهنده را کمتر از نیم پرده (به اصطلاح غلط ربع پرده) بالا می‌برد.

ب- کُرُن (♭): صدای نت بدون علامت تغییر دهنده را کمتر از نیم پرده (به اصطلاح غلط ربع پرده) پائین می‌آورد.

بدیهی است اگر نتی را که دارای علامت «دیز» است، بخواهیم ربع پرده پائین بیاوریم، علامت «سُری» جای «دیز» را می‌گیرد و در اینجا علامت «سُری» نسبت به «دیز» مثل یک علامت پائین‌رونده عمل خواهد کرد و همچنین اگر نتی را که علامت «بَمَل» دارد، بخواهیم ربع پرده بالا ببریم، علامت «کُرُن» جایگزین علامت «بَمَل» خواهد شد و در این حالت «کُرُن» مانند علامت بالارونده عمل می‌کند.

باید توجه داشت که این تغییرات ربع پرده‌ای در دستگاه‌ها یا مقام‌های مختلف، یکسان نیستند. مثلاً نت «سی کرن» در مقام شور «لا» به نت «لا» نزدیک‌تر است در حالی که در مقام بیات ترک «دو» و یا گوشه مخالف «دو» در سه گاه «می کرن»، نت «سی کرن» به نت «دو» نزدیک‌تر است تا نت «لا» در شور «لا». بنابراین در موسیقی ایرانی نت‌هایی که در مجاورت نت‌های مهم (مثل نت شاهد) قرار می‌گیرند به آن نت متمایل می‌شوند. جالب است بدانیم اندازه‌گیری‌های دقیقی که بر روی سازهای تار و سه‌تار اساتید مسلم موسیقی ایرانی انجام گرفته نشان می‌دهد که درجات یا پرده‌های دسته ساز هر استاد با استاد دیگر کمی متفاوت می‌باشند. مخصوصاً پرده‌ها یا درجاتی که نت‌های آن‌ها علامت «سری» و «کرن» دارند. به همین علت نوازندگان خوب تار و سه‌تار برای اجرای دستگاه‌ها یا مقام‌های مختلف، بعضی از پرده‌های سازشان را کمی تغییر می‌دهند و در نتیجه صدای ساز آن‌ها شنیدنی‌تر و دلنشین‌تر از کسانی است که به این موضوع اهمیت نمی‌دهند. در حقیقت اجرای موسیقی ایرانی هم مثل هنرهای دستی و سنتی دیگر مانند قالی‌بافی، خط و تذهیب، مینیاتور و غیره است. برای مثال دو فرش نفیس دست‌باف را که با یک طرح و نقش بافته شده‌اند نمی‌توان یافت که خطوط نقوش آن دو کاملاً بر هم منطبق باشند.

فواصل موسیقی ایرانی

در موسیقی ایرانی علاوه بر فواصل متداول در موسیقی اروپائی یا جهانی، فواصل دیگری نیز وجود دارد که عبارتند از:

الف- فواصل نیم بزرگ یا میانه
اگر از فواصل بزرگ، ربع پرده کم کنیم و یا به فواصل کوچک، ربع پرده اضافه کنیم، فاصله «نیم بزرگ» یا «میانه» نامیده می‌شود:

چند مثال دیگر:

ب- فواصل بیش درست و بیش بزرگ

اگر به فواصل درست و بزرگ، ربع پرده اضافه شود فاصله «بیش درست» و «بیش بزرگ» نامیده می شود:

چهارم درست پنجم درست etc. دوم بزرگ ششم بزرگ etc.

پنجم بیش درست چهارم بیش درست دوم بیش بزرگ ششم بیش بزرگ

پنجم بیش درست چهارم بیش درست etc.

دوم بیش بزرگ سوم بیش بزرگ ششم بیش بزرگ etc.

ج- فواصل کم درست و کم کوچک

اگر از فواصل درست و کوچک ربع پرده کم شود، فاصله «کم درست» و «کم کوچک» نامیده می شود:

چهارم درست پنجم درست etc. سوم کوچک ششم کوچک etc.

چهارم کم درست پنجم کم درست سوم کم کوچک ششم کم کوچک

Analysis and Description of
Iranian Music (Radif)

Farhad Fakhreddini

انتشارات معین

